

UDC 930.253:[94:356.15](477)"1943"

ВЛАСЕНКО С.І.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, кандидат історичних наук (Україна)

СТЕПОВИЙ РЕЙД З'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАВАЛЕРІЙСЬКИХ ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦДАГО УКРАЇНИ)

На основі документів із фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України розкрито передумови, хід та результати Степового рейду з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів під командуванням М.І.Наумова, що проходив по території південних областей України з 1 лютого до 5 квітня 1943 р. Подано оцінку рейду командування партизанським рухом України та безпосередніми його учасниками, а також розкрито проблеми та недоліки, з якими зіштовхнулися партизани з'єднання під час Степового рейду.

VLASENKO S.I.

Central State Archive of the Public Associations of Ukraine, PhD (History) (Ukraine)

THE STEPPE RAID OF PARTISAN'S CAVALRY UNIT (THE DOCUMENTS OF CENTRAL STATE ARCHIVE OF PUBLIC ASSOCIATIONS OF UKRAINE)

Based on the documents of the Public Associations Central State Archives of Ukraine funds (The Ukrainian Partisan Movement Headquarters, the united Ukrainian cavalry, the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks)). Revealed the prerequisites, course and results of the Steppe Raid of the Partisan's Cavalry Unit under the Command of M.S.Naumov, that had place in the southern regions of Ukraine from February 1 to April 5, 1943. Described in details the process of preparing the Sumy regional headquarters of the partisan movement to the campaign in the southern regions of the Sumy region and course of the first phase of the Steppe raid. Special attention is given to the partisan's fight during the second phase of the raid on the territory of Poltava, Kirovograd, Odessa, Vinnitsa, Zhitomir, Kiev and Polesiye (Belarus) regions. The raid command's of the partisan movement in Ukraine and direct participants' assessment is presented. Described problems and shortcomings faced by the partisans during the Steppe raid. It is shown a vision of Cavalry Unit's commander M.S. Naumov on reasons of the unsuccessful raid that had place in the southern regions of Ukraine, his explanation of the situation with the Partisan's Cavalry Unit on the area of Golovanevsk forest (the Odessa region). Analyzed the combat and number of the partisans, results of the combat, sabotage, scouting activities during the raid Steppe. During the preparation of the article used little known new archival documents. It is allowed to explore comprehensively, thoroughly the research subject and draw conclusions. The article can be useful when writing general articles on the history of Ukraine, special researches of the Great Patriotic War and the partisan resistance movement.

ВЛАСЕНКО С.И.

Центральный государственный архив общественных объединений Украины, кандидат исторических наук (Украина)

СТЕПНОЙ РЕЙД СОЕДИНЕНИЯ УКРАИНСКИХ КАВАЛЕРИЙСКИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОТРЯДОВ (ПО ДОКУМЕНТАМ ЦГАОО УКРАИНЫ)

На основе документов из фондов Центрального государственного архива общественных объединений Украины раскрыты предпосылки, ход и результаты Степного рейда соединений Украинских кавалерийских партизанских отрядов под руководством М.И.Наумова, который проходил по территории южных областей Украины с 1 февраля по 5 апреля 1943 г. Подана оценка рейда командования партизанским движением Украины и непосредственными его участниками, а также раскрыты проблемы и недостатки, с которыми столкнулись партизаны соединения во время Степного рейда.

Радянський партизанський рух опору в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. є однією із дискусійних тем у сучасній історичній науці. Особливу увагу сьогодні привертають питання чисельності партизанів, які діяли на окупованій території України та результатів їхньої бойової діяльності. Разом з тим, досліджується і партизанський рух опору в Україні загалом, його організація та керівництво, основні напрями діяльності окремих партизанських формувань.

Серед зазначених питань науковий інтерес викликає Степовий рейд з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів (на той час - зведеного партизанського загону Сумської області) під командуванням М.І.Наумова. Це пояснюється тим, що і в період війни, і в повоєнні часи стосовно даного рейду звучали неоднозначні судження як від його учасників, так і від його дослідників.

Так, перший секретар ЦК КП(б)У М.С.Хрущов у доповідній записці Й.В.Сталіну про стан партизанського руху в Україні за період з 1 жовтня 1942 р. по 1 квітня 1943 р. та про план заходів на весняно-літній період 1943 р., високо оцінював рейд з'єднання під командуванням М.І.Наумова південними областями України: *“Значення рейду загону тов. Наумова полягає в тому, що загони тов. Наумова першими вийшли на територію південної частини України та своїми діями показали можливість більш широкого проникнення партизанських загонів у південні степові області України. [...] Загін Героя Радянського Союзу Наумова здійснив героїчний рейд по території Сумської, Полтавської, Кіровоградської, Одеської та Вінницької областей”* [10, арк.75-76]. Високу оцінку отримав Степовий рейд і від керівництва УШПР: *“Поруч із бойовими діями рейд з'єднання Наумова по південних областях України мав велике політичне значення для активізації місцевого населення в боротьбі з окупантами та своїм досвідом показав можливість рейдування великих загонів по степових районах”* [15, арк. 22]. Неоднозначно хід та результати Степового рейду оцінював і сам М.І.Наумов, зазначаючи у звіті, направленому першому секретареві ЦК КП(б)У М.С.Хрущову та начальникові УШПР Т.А.Строкачу (травень-червень 1944 р.), що *“рейд по Сумській області слід вважати першим етапом рейду по південних областях України, етапом нескінченних бойових успіхів, тоді як друга частина цього рейду по Україні була значно важчою та менш успішною у військовому відношенні, проте в політичному - мала величезне мобілізаційне значення”* [19, арк.19].

Мали місце неоднозначні оцінки перебігу та результатів Степового рейду і в радянській та сучасній вітчизняній історіографії [1, с.96-98; 2, с.136-139; 3, с.19-21; 4, с.67; 6, с.241-243; 7, с.219, 223; 8, с.62-65].

А тому, на нашу думку, доцільно здійснити наукове дослідження передумов, підготовки, ходу та результатів Степового рейду з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів. При цьому основним завданням є використання та глибокий аналіз максимальної кількості наявних документальних джерел.

Слід зазначити, що основний масив документів про партизанський рух опору в роки Великої Вітчизняної війни зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Це матеріали Українського штабу партизанського руху (УШПР), а також окремих партизанських з'єднань, загонів, бригад тощо. На зберігання до архіву (на той час - партійний архів Інституту історії партії при Центральному комітеті КП(б)У) ці документи були передані Комісією з історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. при Академії наук УРСР у 1950 р. Окремі справи УШПР надійшли в 1964 р. від Центрального партійного архіву Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПКР. Деякі документи окремих партизанських формувань до архіву надійшли від їхніх командирів. Зокрема, в 1954 р. та в 1959 р. до основної частини документів з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів, що надійшла від Комісії з історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., було додано документи, передані колишнім командиром з'єднання М.І.Наумовим. Всі вони склали окремий фонд з'єднання за №66.

Перш за все слід зазначити, що з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів було створено 31 січня 1943 р. в районі Хінельських лісів Орловської області РРФСР як зведений партизанський загін Сумської області. Від 23 лютого 1943 р. воно називалося зведеним

партизанським з'єднанням, від 5 серпня 1943 р. - кавалерійським партизанським з'єднанням, а від 25 липня 1944 р. - Українським кавалерійським партизанським з'єднанням. До складу з'єданого загону увійшло 7 бойових одиниць, очолив його начальник Сумського обласного штабу партизанського руху М.І.Наумов. Діяльність з'єднання припадає на період наступальних операцій Червоної армії (лютий 1943 р. - квітень 1944 р.). Крім того, від самого початку з'єднання орієнтувалося на ведення боротьби в тилу ворога в південних областях України, що й визначило його специфічний характер протягом усього періоду існування.

Саме з рейду, який пізніше отримав назву "*Степовий*", і розпочалася бойова діяльність з'єднання. Хронологічні межі Степового рейду охоплюють період з 1 лютого до 5 квітня 1943 р. Крім того, рейд умовно можна поділити на два етапи: перший, як і передбачалося оперативним планом, проходив по території Сумської області й тривав з 1 до 15 лютого 1943 р.; другий етап був викликаний успішним просуванням партизанів по південних районах Сумщини, проходив по території Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Вінницької, Житомирської, Київської та Поліської (Білорусія) областей і тривав з 16 лютого до 5 квітня 1943 р.

Слід зазначити, що рішення про проведення такого рейду по південних областях України було не випадковим. Адже, у затвердженому на засіданні нелегального ЦК КП(б)У 12-13 листопада 1942 р. плані дій партизанських загонів України на зимовий період 1942-1943 рр. рейдам відводилося важливе місце у боротьбі в тилу ворога [9, арк.3, 17-36]. Згідно з планом передбачалося у Вінницьку, Волинську, Ворошиловградську, Дніпропетровську, Житомирську, Запорізьку, Київську, Кіровоградську, Львівську, Миколаївську, Полтавську, Рівненську, Сумську, Сталінську, Чернігівську області закинути оперативні групи ЦК КП(б)У та УШПР, основне завдання яких полягало в організації та посиленні керівництва партизанським рухом. Так, на цьому ж засіданні уповноваженим ЦК КП(б)У та начальником оперативної групи УШПР по Сумській області було затверджено Я.І.Мельника [9, арк. 13].

Вивчивши оперативну обстановку на окупованій території Сумської області, Я.І.Мельник зробив висновки про відсутність фактично будь-якої інформації про діяльність партизанів у південних та східних районах області. Ось як описував ситуацію на півдні Сумщини в 1944 р. у звіті про Степовий рейд М.І.Наумов: "*Південь Сумської області і в січні 1943 року залишався для нас "заповідним краєм", а двохколійна залізнична магістраль Конотоп-Ворожба-Льгов, що сильно охоронялася противником, була якимось неподоланим бар'єром, через який не проникали ні сумські, ні курські партизани. Штаб партизанського руху на Сумщині та підпільний Сумський обком нічого визначеного не знали про можливості партизанської війни на півдні області*" [19, арк.6-7]. Як наслідок, очевидною була необхідність проведення рейду вглиб Сумської області. Уже з кінця листопада 1942 р. Я.І.Мельник разом із начальником штабу М.І.Наумовим починають розробляти план рейду. Спочатку вони зупинилися на двох варіантах проведення рейду. Перший передбачав вихід усього з'єднання на залізницю Конотоп-Ворожба, а другий - вихід частин з'єднання в сумські ліси та нанесення удару по залізницях Суми-Харків та Суми-Белгород [5, с.22].

Впродовж грудня 1942 р. - січня 1943 р. Я.І.Мельник неодноразово піднімав перед командуванням підпорядкованих йому партизанських загонів питання щодо виходу в рейд, паралельно ведучи підготовку до нього. Проте одностайної підтримки серед командирів та комісарів він так і не отримав. Окремі з них відмовлялися виділяти бійців, озброєння та боєприпаси для майбутнього рейду, висловлювалися проти нього тощо. Як згадував Я.І.Мельник, на засіданні 15 грудня 1942 р. командир загону "*За Батьківщину*" С.М.Гнибίδα та командир "*Червоного*" загону М.П.Бойко відкрито висловили сумніви, боячись, що партизанів "*можуть розбити в цьому рейді*" [29, арк.37]. Не підтримував ідею виходу в рейд і секретар Сумського підпільного обкому партії, комісар оперативної групи по Сумській області П.Ф.Куманьок [16, арк. 17-17зв.]. Як писав у звіті про Степовий рейд в ЦК КП(б)У та УШПР М.І.Наумов: "*Протиріччя в цих питаннях мали місце тому, що наш Сумський штаб мав подвійне підпорядкування: ЦК та Українському штабу з одного боку, які вимагали активних дій на півдні, та Сумському підпільному обкому КП(б)У - з іншого,*

який в цьому питанні мав власну, суперечливу думку” [19, арк.8]. Це, звичайно, гальмувало роботу з підготовки рейду, погіршувало й без того складну ситуацію у з’єднанні.

На кінець грудня 1942 р. Я.І.Мельник остаточно визначився із основними питаннями щодо виходу в рейд. Зокрема, було вирішено створити спеціальну групу - зведений загін для виходу в південні райони Сумщини. Формування даної бойової одиниці було покладено на начальника штабу М.І.Наумова. До її складу мали увійти виділені партизанськими загонами “За Батьківщину”, “Червоний” та “Смерть фашизму” бійці, орієнтовно 400 чоловік [29, арк.37]. Уже на кінець грудня було визначено дату виходу - 5 січня 1943 р. Щоправда, складна ситуація із забезпеченням зведеного загону озброєнням та боєприпасами змусила командування сумських партизанів відкласти вихід у рейд.

Необхідно зазначити, що питання стосовно рейдів партизанів, у тому числі й у південні області України, перебували на особливому контролі ЦК КП(б)У та УШПР, а після затвердження нелегального ЦК КП(б)У в листопаді 1942 р. плану бойових дій партизанів України на зимовий період 1942-1943 рр. вони стали носити цілеспрямований, оперативно-стратегічний характер. Крім того, після появи наказу ЦШПР від 1 січня 1943 р. “Про розширення партизанської боротьби у зв’язку з наступом Червоної армії” [14, арк.9-10] рейди здійснювались, як правило, в інтересах командування Червоної армії для дезорганізації тилу та комунікацій ворожих військ.

На початок 1943 р. на зв’язку з УШПР перебувало 60 партизанських загонів із загальною чисельністю 9 199 чоловік, більша частина яких діяла у північних областях України [14, арк.1зв]. Керівництво ЦК КП(б)У та УШПР чудово розуміло необхідність активізації діяльності партизанів у центральних та південних областях. Найефективнішим у досягненні цієї мети було визначено проведення рейдів, які б дозволили, передусім, розширити зону оперативних дій партизанів у тилу ворога, залучити до боротьби з окупантами ширші маси населення, створити нові партизанські загони та підпільні організації. Так, в оперативному плані заходів УШПР з активізації бойових дій партизанських загонів України на лютий-березень 1943 р. давалися конкретні вказівки щодо проведення рейдів у тилу ворога. Зокрема, загони під командуванням Я.І.Мельника мали рейдувати по території Сумської області, загін М.О.Семенчука - в районі Чигирини Кіровоградської області, загін М.Й.Воронцова - в районі Охтирки Сумської області, А.І.Щебетуна - по Недригайлівському району Сумської області, загони М.І.Наумова - по території Сумської області, в районах міст Суми, Охтирка. Метою цих рейдів було “роз’яснення місцевому населенню про становище Радянського Союзу, наступальну міць Червоної армії та успіхи її на фронтах Вітчизняної війни, а також підняття патріотів Батьківщини на боротьбу проти німецьких окупантів у тилу противника” [11, арк.8].

Активна підготовка до виходу в рейд на південь Сумської області припадає на другу половину січня 1943 р. - після прибуття в з’єднання представників ЦК КП(б)У Н.В.Корнєєва та УШПР М.І.Владимирова. Так, за період з 15 січня до 5 лютого 1943 р. із 41 вильоту літаків з вантажем для українських партизанів 22 припадало саме на з’єднання Я.І.Мельника (13 вильотів) та загони М.О.Семенчука (4 вильоти), А.І.Щебетуна (3) і М.Й.Воронцова (2), які мали вийти разом з сумськими партизанами у рейд на південь [12, арк.8-8зв].

Після приїзду 23 січня 1943 р. начальника оперативного відділу та відділу кадрів УШПР О.М.Мартинова та Л.П.Дрожжина остаточно було вирішено питання щодо командування зведеним загonom (командир - М.І.Наумов, комісар - М.Т.Лукашов, начальник штабу - Ю.В.Дорошенко) і часу його виступу в рейд (в ніч із 31 січня на 1 лютого 1943 р.).

Відповідно до оперативного плану проведення рейду на південь Сумської області, його мета полягала у нанесенні з’єднанням удару по ворожих комунікаціях на залізницях Суми-Харків, Суми-Готня-Суджа, Ромни-Лубни (основні об’єкти - мости на цих залізницях); руйнуванні спиртогорілчаних та цукрових заводів на території Сумського, Краснопільського, Тростянецького, Лебединського та Охтирського районів; піднятті на збройну боротьбу наявних у цих районах прихованих резервів; поширенні розвідувальних і диверсійних груп; встановленні зв’язку з діючими партизанами та наданні їм допомоги тощо. Рейд мав тривати 20-30 діб [19, арк.12, 14].

У рейд 1 лютого 1943 р. виступило 7 бойових одиниць: партизанський загін Конотопського району, пізніше перейменований у “Смерть фашизму” (командир - В.П.Кочемазов, комісар - М.У.Гриценко) у складі 150 чоловік; рота партизанського загону “За Батьківщину” (командир - І.Т.Пастушенко, комісар - П.З.Булавко) у складі 100 чол.; рота “Червоного” партизанського загону (командир - В.М.Козлов, комісар - Т.М.Батюхно) у складі 100 чол.; партизанський загін ім. М.С.Хрущова (командир - А.І.Інчин, комісар - І.Г.Говоров) у складі 70 чол.; Харківський загін ім. Г.І.Котовського (командир - М.Й.Воронцов, комісар - Я.І.Гуторов, начальник штабу - Д.С.Васецький) у складі 170 чол.; загін Кіровоградської області (командир - М.О.Семенчук, комісар - А.М.Філімонов, начальник штабу - О.Г.Кравченко) у складі 50 чол.; загін ім. С.М.Кірова (командир - А.І.Щебетун, комісар - І.Д.Решетняк, начальник штабу - П.О.Сергієнко) у складі 11 чол. Загальна кількість партизанів, які вирушили в рейд на південь, становила 651 чоловік [8, с.62; 19, арк.12-13].

Згідно з наказом №1 по зведеному партизанському загону Сумської області від 31 січня 1943 р., о 2 годині ночі 1 лютого партизани зайняли висхідні позиції в районі населених пунктів Фотевиж-Бачевськ [20, арк.3]. Їхній рух був стрімким - посаджені на коней (сані та вози) партизани долали від 17 до 80 кілометрів за добу. Це дозволяло їм раптово нападати на ворожі гарнізони, успішно та оперативно форсувати залізничні магістралі та шосейні дороги. Так, в ніч з 3 на 4 лютого 1943 р. партизанські загони перетнули з боєм залізницю Ворожба-Коренево; 4-6 лютого розгромили гарнізони в Глушкові, Шевченковому, Новій Січі, Кияниці. 7 лютого 1943 р., організувавши засідку на дорозі між селами Шевченко та Кияниця, обстріляли відступаючу колону угорських військ, знищили 280 солдат та офіцерів, спалили 3 автомашини, захопили 70 гвинтівок, 40 кг толу, 150 возів з різним військовим вантажем, 268 коней. 8 лютого здійснили засідку проти відступаючих ворожих частин на шосе Миропілля-Суми. 11 лютого захопили районний центр Краснопілля. 13 лютого здійснили несподіваний напад на станцію Ворожба [8, с.64; 10, арк.75; 18, арк.47, 48; 19, арк.102-111; 24, арк.1-4зв]. В результаті раптового нальоту на колону військовополонених червоноармійців в районі Великого Історопу 14 лютого було звільнено 2 тис. полонених, частина їх приєдналася до партизанів, частина була направлено за лінію фронту [18, арк.45; 22, арк.33].

Як наслідок, вже до середини лютого 1943 р. завдання, поставлені перед партизанами в ході рейду в південні райони Сумської області, були виконані - на тривалий час вдалося вивести з ладу ділянки залізниць Суми-Готня, Суми-Харків та знищити низку тилових об'єктів ворога. За період з 1 до 10 лютого було знищено близько 700 німецьких солдатів і офіцерів; підірвано 2 залізничних мости, 1 військовий ешелон; знищено 1 бронемашину, 11 автомашин, 4 ручних кулеметів, 1 міномет, 6 пістолетів, 232 гвинтівки, до 4 тис. патронів; вирізано до 3 тис. метрів лінії зв'язку; захоплено 34 стройових коней, 72 воза з кіньми, 40 кг толу, штабну аптеку, документи; роздано населенню до 500 центнерів зерна [24, арк.3зв-4]. Крім того, в ході рейду до з'єднання постійно вливалися місцеві жителі. Наприклад, лише з 1 до 6 лютого “Червоний” загін поповнився на 15 чоловік, загін ім. С.М.Кірова - на 29 чоловік [23, арк.10, 61]. Загін “Смерть фашизму” за 12 днів руху зріс із 150 до 200 чоловік [25, арк.5].

Отримавши повідомлення про результати рейду по Сумській області та розуміючи необхідність активізації діяльності партизанів у степових районах, керівництвом ЦК КП(б)У та УШПР було прийнято рішення про продовження руху з'єднання в південні області України. При цьому наголошувалося на його “особливу політичному значенні” та необхідності “провести його обов'язково” [17, арк.6]. 15 лютого 1943 р. УШПР дав вказівку М.І.Наумову виділити для самостійних операцій загони ім. Г.І.Котовського та Кіровоградський (всього 685 партизанів), а з рештою сил (станом на 18 лютого нараховувалося 1 385 чоловік) переправитися через Дніпро в районі Чигирин-Сміла для подальших дій на Правобережній Україні [19, арк.31]. За Дніпром вони мали об'єднатися для спільних дій із кіровоградськими партизанами під командуванням М.М.Скирди та І.Д.Діброви. Як наслідок, уже 18 лютого загін під командуванням М.Й.Воронцова відірвався від з'єднання і залишився у с.Моцанка. М.О.Семенчук вирішив не відставати від основних сил з'єднання, а тому його загін продовжував рухатися слідом [22, арк.15].

Необхідно зазначити, що умови руху з'єднання були дуже складними. Як повідомляв М.І.Наумов у радіограмі в УШПР від 20 лютого 1943 р., сніг зійшов, спостерігалася велика відлига, дощ; дороги на Полтавщині розмокли, річки наводнювалися [22, арк.16]. З'єднання рухалося на санях (обоз нараховував понад 200 саней) по голій землі, запряжених парою коней.

В ніч на 20 лютого 1943 р. партизани прорвалися через шосе Полтава-Зеньків, на якому спостерігався активний рух німецьких автобронемашин; 21 лютого - перейшли шосе Хорол-Полтава; в ніч на 22 лютого - шлях Полтава-Київ, а в ніч з 25 на 26 лютого по льоду форсували річку Дніпро біля с.Воронівка, вийшовши в район Чигирини [19, арк.121-123; 22, арк.17, 26]. Тут, згідно з вказівками УШПР, з'єднання намагалося встановити зв'язок із місцевими партизанськими загонами під командуванням М.М.Скирти та І.Д.Діброви й протягом 10 днів очікувало літаків з вантажем із радянського тилу, проте, так і не дочекавшись їх, рушило далі на захід.

Затримка з'єднання в районі Чигирини надала німцям можливість сконцентрувати сили та блокувати з'єднання (було підтягнуто до тисячі солдатів та офіцерів, танки, бронемашини, артилерія). Надалі партизани змушені були витримувати важкі бої з переважаючими силами ворога, який постійно їх переслідував. Німці фактично щодня нав'язували бої партизанам. Так, 26 лютого в с.Воронівка з райцентру Ново-Георгієвськ на двох машинах прибули комендант з 10 німцями та 40 жандармами для знищення партизанів. Однак, в ході короткотривалого бою їх було оточено, знищено 25 солдатів та офіцерів, обидві автомашини, був захоплений у полон комендант; взято трофеї - 15 гвинтівок, 500 патронів, 2 пістолети, бінокль [22, арк.29]. У той же час, через відсутність достатньої кількості боєприпасів, партизани не могли приступити до активних дій та продовжувати рух на захід.

6 березня М.І.Наумов, не дочекавшись літаків із вантажем, прийняв рішення рухатися далі, кинути вози, взяти з собою мінімальну кількість саней для поранених, щоб безшумно перейти небезпечні місця на залізниці Сміла-Знаменка, Сміла-Ново-Українка [22, арк.37-37зв]. 11 березня в с.Шляхова Кіровоградської області партизани витримали бій з переважаючими силами ворога (до 40 автомашин з піхотою, 8 танків та 8 бронемашин). В ході бою було вбито та поранено понад 200 ворожих солдатів та офіцерів, підбито танк. Великі втрати були й серед партизанів: 40 чоловік убитими та 20 пораненими; загинув і комісар партизанського загону ім. С.М.Кірова І.Д.Решетняк. Було втрачено майже 200 коней, що негативно вплинуло на мобільність кавалерійського з'єднання [19, арк.42-43; 27, арк.12].

Після виходу з бою з'єднання 13 березня зайняло с.Грузьке, а 14 березня - Станіславчик Одеської області, де було вирішено очікувати літаки з радянського тилу з картами, боєприпасами та озброєнням. Однак утриматися їм не вдалося - знову повторилися атаки ворожої мотопіхоти та танків, кільце навколо з'єднання поступово звужувалося, його штаб опинився в оточенні, що завадило належним чином організувати взаємодію загонів. Партизани під тиском переважаючих сил ворога відступили в Голованівський ліс, де були блоковані ворожими частинами, які розпочали бомбардування лісового масиву з повітря, а також обстріл його важкою артилерією. В ході чотиригодинного бою партизани зазнали величезних втрат: 38 чоловік убитими; були важко поранені комісар з'єднання І.Є.Анисименко, командир загону ім. М.С.Хрущова А.І.Інчин, командир загону ім. С.М.Кірова А.І.Щебетун. Багато партизанів пропало безвісти, серед них і командир загону "*Смерть фашизму*" В.П.Кочемазов. Від з'єднання відірвався партизанський загін "*Червоний*" з радіостанцією штабу з'єднання, близько 60 партизанів із загону "*Смерть фашизму*". В складі з'єднання залишилися частини загонів "*Смерть фашизму*" (140 чоловік), ім. М.С.Хрущова (60 чоловік), ім. С.М.Кірова (45 чоловік) - всього 245 чоловік, з яких 40 було поранено [19, арк.44-49, 112-114; 21, арк.63, 65зв, 93зв; 23, арк.91; 26, арк.148]. Як наслідок, гостро відчувався брак командного складу, розпорошеність партизанів, відсутність боєприпасів, озброєння, радіозв'язку з УШПР.

На нараді командування ввечері 14 березня 1943 р. було вирішено переформувати загони у дві роти і взвод кінної розвідки та здійснити прорив на північ для виходу в район м.Овруч Житомирської області, де передбачалося зустрітись із з'єднаннями С.А.Ковпака та

О.М.Сабурова і через них встановити зв'язок з УШПР. Надалі з'єднанню доводилося постійно прориватися з оточення і відходити на північ в район Полісся. Весь особовий склад пересувався верхи на конях, а поранені на возах.

15 березня 1943 р., прорвавши вороже оточення, партизани рушили на північ Правобережної України, здійснюючи раптові атаки на невеличкі ворожі гарнізони та пости поліції, поповнюючи за рахунок трофеїв свій бойовий арсенал. 25 березня в районі Яблунівки вони відбили атаку карального загону, який прибув із Білої Церкви, а потім несподіваним ударом захопили містечко Городище. 26 березня залишки з'єднання перетнули залізницю Козятин-Фастів та Житомир-Фастів і вийшли в район на схід від Корнина Житомирської області. В ніч з 28 на 29 березня вони перетнули шосе Житомир-Київ на відстані 6 км на захід від Коростишева (Житомирщина). 30 березня 1943 р. з'єднання було атаковане майже 2 тис. ворожих солдатів та офіцерів біля с.Кодри. 31 березня партизани форсували р.Тетерів в районі Біла Криниця-Вишневичі, а 5 квітня, відбиваючись від наступаючого ворога, зайняли с.Молочки, а потім - с.Старий Радин Поліської області, де зустрілися з партизанами під командуванням С.А.Ковпака [8, с.65; 19, арк.115-120; 21, арк.64зв-65зв]. Як повідомляв М.І.Наумов у донесенні Т.А.Строкачу від 5 квітня 1943 р., з'єднання вийшло з рейду у складі 200 партизанів на конях, які мали на озброєнні 3 радянських та 4 німецьких кулемети, 20 автоматів, а решта - гвинтівки, здебільшого німецькі [21, арк.66]. Щоправда, пізніше, у звіті про Степовий рейд командування з'єднання повідомляло, що із рейду вийшло 253 партизани: загін "Смерть фашизму" у кількості 105 чоловік, ім. М.С.Хрушова - 58 чол., ім. С.М.Кірова - 45 чол., "Червоний" - 45 чол. [19, арк.63].

Під час рейду загони з'єднання пройшли 2 396 км по території 84 районів Орловської, Курської, Сумської, Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Вінницької, Київської, Житомирської та Поліської областей РРФСР, УРСР та БРСР; форсували 18 річок (Сейм, Псел, Хорол, Дніпро, Рось, Тетерів, Прип'ять та ін.); перетнули 15 залізничних, 33 шосейні дороги; провели 47 боїв та зіткнень з ворогом, зайняли 10 райцентрів, міст і містечок (м.Глушков, м.Краснопілля, міст.Мезенівка, міст.Угроїди, міст.Великий Істороп, міст.Малий Істороп, м.Грунь, міст.Велика Андрусівка, міст.Городище, міст.Комарин, міст.Ворожба); пройшли через 1 156 населених пунктів тощо. В ході рейду партизанами було поширено 137 747 примірників листівок, газет, журналів, літератури, плакатів. Протягом рейду з'єднання виросло до 1 204 чоловік. В той же час, втрати партизанів становили 114 чоловік убитими, 85 - пропалими безвісти та 77 - пораненими [19, арк.64-70, 131].

Слід зазначити, що результати Степового рейду могли бути набагато кращими. Перш ніж спробувати розібратися з причинами такого ходу рейду необхідно наголосити, що перший його етап по території Сумщини був детально спланованим та успішним, тоді як другий етап в степовій області України - фактично спонтанним, викликаним вдалим просуванням партизанів по південних районах Сумської області. Ставлячи перед з'єднанням завдання продовжувати рейд в південно-західному напрямку, керівництво ЦК КП(б)У та УШПР перебільшило його бойові та свої організаційні можливості. УШПР не зміг організувати взаємодію з'єднання з місцевими партизанськими загонами Кіровоградщини, не вирішив проблеми забезпечення його боєприпасами, озброєнням, іншими матеріалами, необхідними для ведення боротьби. Це значно обмежило боєздатність партизанів у ході рейду й не дало очікуваного результату. Як згадував у травні 1946 р. М.І.Наумов: "Спочатку я хотів вийти у Молдавію, а потім у Прикарпаття, а потім, може, і в Закарпатську Україну. Але цей рейд у мене був зірваний, і я втратив зв'язок з Великою землею. Без цього зв'язку не було сенсу мені туди йти і пропадати. Я різко повернув від Голованівська на північний захід, потім - на північ і пішов шукати зв'язку з Москвою, у надії знайти з'єднання Ковпака, Сабурова та інших" [28, арк.118].

Слід зазначити, що фактично з перших днів другого етапу рейду з'єднання зіштовхнулося з низкою проблем. По-перше, суттєво зменшилася кількість партизанів через відокремлення загонів ім. Г.І.Котовського та Кіровоградського, а також розпорошення окремих груп партизанів. Як повідомлялося в радіограмі УШПР від 21 лютого 1943 р., ще в ході просування по Полтавській області відстали Кіровоградський загін у складі 200 чоловік, загін "За Батьківщину" у складі

130 чоловік, група з 40 чоловік на чолі з В.П.Кочемазовим, група в 3 чоловіки на чолі з В.М.Козловим. А тому, на правий берег Дніпра з'єднання перебалося в неповному складі. Так, станом на 24 лютого 1943 р. під командуванням М.І.Наумова перебувало 4 партизанських загони чисельністю 653 чоловіка: загін "Смерть фашизму" нараховував 300 чоловік, "Червоний" загін мав 130 чоловік, загін ім. М.С.Хрущова налічував 123 чоловіка, загін ім. С.М.Кірова - 100 чоловік [22, арк.19, 23-23зв].

По-друге, ще в Сумській області у з'єднанні відчувався брак боєприпасів, а з прибуттям у Чигиринський район вони були фактично вичерпані. Так, напередодні форсування Дніпра партизани мали на озброєнні: загін "Смерть фашизму" - 12 кулеметів, 1 батальйонний та 4 ротних міномети, 1 ПТР, 49 автоматів, решта гвинтівки; "Червоний" загін - 3 кулемети, 1 ротний міномет, 31 автомат, решта гвинтівки; загін ім. М.С.Хрущова - 1 кулемет, 1 ротний міномет, 20 автоматів, решта гвинтівки; загін ім. С.М.Кірова - 10 автоматів та 50 гвинтівок [22, арк.23]. Обіцянки ж УШПР забезпечити з'єднання боєприпасами в ході рейду не були виконані.

По-третє, не було в наявності топографічних карт південних областей України, куди рухалося з'єднання. Такі карти були в загоні М.О.Семенчука, який в ході рейду від'єднався. Вирішити ситуацію могла б зустріч із кіровоградськими загонами М.М.Скирди та І.Д.Діброви або ж отримання карт з тилу. Так, ще 25 лютого М.І.Наумов повідомляв Т.А.Строкачу про відсутність жодних карт і просив, на жаль безуспішно, терміново їх поставити [22, арк.24]. А у звіті про хід рейду він зазначав, що "при наявності необхідних карт маршрут з'єднання був би зовсім іншим, більш вдалим, а дії з'єднання більш ефективними" [19, арк.36].

По-четверте, всі спроби встановити зв'язок із місцевими партизанськими загонами під командуванням М.М.Скирди та І.Д.Діброви, згідно з вказівками УШПР, були невдалими. Пізніше М.І.Наумов звітував з цього приводу: "...Мною висилалась агентурна розвідка ... з метою знайти та зв'язатися з загонами Скирди та Діброви, було з'ясовано, що ніяких партизанських загонів, ні великих, ні малих, в Чигиринському та Знаменському районах немає" [19, арк.39].

По-п'яте, 10-денне очікування літаків з вантажем з Великої землі виявилось безуспішним. Слід зазначити, що відразу ж після перебазування на правий берег Дніпра 26 лютого М.І.Наумов повідомляв УШПР, що в районі їхньої дислокації ворожих укріплень немає, ґрунт твердий, застиглий і можна саджати всі види літаків [19, арк.26]. Партизани постійно зверталися з проханням направити їм літаки з боєприпасами та озброєнням, топографічними картами південних областей України, медикаментами тощо. Необхідно також було перед виходом у рейд переправити в тил поранених бійців, яких на 1 березня нараховувалося 23 особи [22, арк.30]. Однак партизани, так і не дочекавшись літаків з вантажем, згаявши час та зосередивши навколо себе ворожі сили, змушені були рушити далі на захід.

Сам же М.І.Наумов, підбиваючи підсумки рейду в південні області України, називав основними причинами невдалого його перебігу: участь у рейді в основному молодих партизанів, які не мали бойового досвіду боротьби в тилу ворога; формування окремих загонів ("Червоний" та "За Батьківщину") здебільшого місцевим населенням фактично безпосередньо напередодні виходу в рейд у листопаді-грудні 1942 р.; відсутність єдиного бачення у керівництва Сумського підпільного обкому партії та Штабу партизанського руху Сумської області щодо виходу в південні регіони України; виведення з підпорядкування з'єднання двох потужних партизанських загонів напередодні виступу в південні області; незабезпечення боєприпасами та іншими матеріалами з Великої землі; відсутність чіткої взаємодії загонів та низький авторитет командного складу з'єднання тощо [19, арк.70-77]. А у своїй пояснювальній записці про результати Степового рейду від 5 квітня 1943 р., адресованій Т.А.Строкачу, він називав причини, які призвели до відхилення з'єднання від наміченого південного напрямку руху: втрата зв'язку з УШПР; відсутність боєприпасів та мала кількість автоматичної зброї; значна перевага особового складу, викликана надзвичайно складною оперативною обстановкою в південних областях України [21, арк.61-66зв].

Пізніше за результатами Степового рейду М.І.Наумов розробив практичні рекомендації щодо організації ведення партизанської боротьби в південних регіонах. Ці рекомендації у формі доповідної записки під назвою “Деякі висновки з досвіду діяльності великих партизанських загонів 1942-1943 рр. в степових областях України” були направлені першому секретареві ЦК КП(б)У М.С.Хрущову 10 червня 1943 р. [13, арк.2-11]. В них, з урахуванням вже набутого досвіду, йдеться про особливості формування партизанських загонів. Однією з важливих умов для їхньої діяльності в тилу ворога, на думку М.І.Наумова, є наявність “сприятливого ґрунту”. Значну увагу він приділив питанню використання в партизанській війні авіації, дав детальну характеристику тактиці партизанських загонів у різні пори року тощо.

Таким чином, Степовий рейд з’єднання Українських кавалерійських партизанських загонів під командуванням М.І.Наумова, став першим випробуванням спеціально створеного з цією метою партизанського формування. Він довів можливість бойової діяльності у степових районах мобільних і рухливих партизанських загонів, сприяв розширенню оперативних дій партизанів та втягненню у збройну боротьбу проти окупантів населення південних областей України. Разом з тим, неналежна підготовка особового складу партизанів, невирішення питань забезпечення їх автоматичною зброєю та засобами зв’язку з центром, неврахування особливостей регіону, де мало діяти з’єднання - все це позначилося на ефективності рейду. Фактично було сплановано лише рейд по Сумській області. Другий його етап на південь України був спонтанним, непідготовленим, покладався на командування з’єднання й не мав ніякої дієвої підтримки з центру. А тому він був невдалим, поставлені завдання були виконані лише частково, а понесені партизанами величезні втрати особового складу могли б бути набагато меншими за умови відповідного рівня його організації.

1. Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941-1944 / А.Гогун. - М., 2012. - 526 с.
2. Кентій А.В., Лозицький В.С. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944) / А.В.Кентій, В.С.Лозицький. - К., 2005. - 408 с.
3. Кентій А., Лозицький В. Радянські партизани 1941-1944: світло й тіні / А.Кентій, В.Лозицький. - К., 2010. - 80 с.
4. Курас И.Ф., Кентий А.В. Штаб непокоренных (Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны) / И.Ф.Курас, А.В.Кентий. - К., 1988. - 330 с.
5. Мельник Я.И. 554 дня партизанской войны: дневник, документы / Я.И.Мельник. - М., 2006. - 240 с.
6. Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине. 1941-1944. В 2-х кн. - Книга вторая: Партизанская борьба. - К., 1985. - 431 с.
7. Пятницький В.И., Старинов И.Г. Разведшкола №005. История партизанского движения / В.И.Пятницький, И.Г.Старинов. - М., 2005. - 304 с.
8. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упоряд.: О.В.Бажан, А.В.Кентій, В.С.Лозицький та ін. - К., 2001. - 319 с.
9. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі - ЦДАГО України), ф.1, оп.19, спр.2, 141 арк.
10. ЦДАГО України, ф.1, оп.22, спр.2, 202 арк.
11. ЦДАГО України, ф.1, оп.22, спр.29, 86 арк.
12. ЦДАГО України, ф.1, оп.22, спр.31, 31 арк.
13. ЦДАГО України, ф.1, оп.22, спр.54, 11 арк.
14. ЦДАГО України, ф.62, оп.1, спр.15, 134 арк.
15. ЦДАГО України, ф.62, оп.1, спр.23, 159 арк.
16. ЦДАГО України, ф.62, оп.1, спр.40, 231 арк.
17. ЦДАГО України, ф.62, оп.1, спр.1276, 258 арк.
18. ЦДАГО України, ф.62, оп.1, спр.1325, 263 арк.
19. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.1, 159 арк.
20. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.11, 253 арк.
21. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.13, 88 арк.
22. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.14, 97 арк.
23. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.18, 147 арк.
24. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.21, 87 арк.
25. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.23, 86 арк.
26. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.30, 229 арк.

27. ЦДАГО України, ф.66, оп.1, спр.33, 237 арк.
28. ЦДАГО України, ф.166, оп.2, спр.256, 213 арк.
29. ЦДАГО України, ф.166, оп.2, спр.379, 85 арк.

References

1. Gogun A. Stalinskie kommandos. Ukrainskie partizanskie formirovaniya, 1941-1944 / A.Gogun. – М., 2012. – 526 s.
2. Kentij A.V., Lozy'cz'ky'j V.S. Vijnа bez poshhady' i my'loserdya: Party'zans'ky'j front u ty'lu vermaxtu v Ukrayini (1941-1944) / A.V.Kentij, V.S.Lozy'cz'ky'j. – К., 2005. – 408 s.
3. Kentij A., Lozy'cz'ky'j V. Radyans'ki party'zany' 1941-1944: svitlo j tini / A.Kentij, V.Lozy'cz'ky'j. – К., 2010. – 80 s.
4. Kuras I.F., Kentij A.V. Shtab nepokorennykh (Ukrainskiy shtab partizanskogo dvizheniya v gody Velikoy Otechestvennoy voyny) / I.F.Kuras, A.V.Kentij. – К., 1988 – 330 s.
5. Mel'nik Ya.I. 554 dnya partizanskoy voyny: dnevnik, dokumenty / Ya.I.Mel'nik. – М., 2006. – 240 s.
6. Narodnaya voyna v tylu fashistskikh okkupantov na Ukraine. 1941-1944. V 2-kh kn. – Kniga vtoraya: Partizanskaya bor'ba. – К., 1985. – 431 s.
7. Pyatnitskiy V.I., Starinov I.G. Razvedshkola №005. Istoriya partizanskogo dvizheniya / V.I.Pyatnitskiy, I.G.Starinov. – М., 2005. – 304 s.
8. Ukrayina party'zans'ka. Party'zans'ki formuvannya ta organy' kerivny'cztva ny'my' (1941-1945 rr.): Nauk.-dovid. vy'd. / Avt.-uporyad.: O.V.Bazhan, A.V.Kentij, V.S.Lozy'cz'ky'j ta in. – К., 2001. – 319 s.
9. Central'ny'j derzhavny'j arxiv gromads'ky'x ob'yednan' Ukrayiny' (dali - CzDAGO Ukrayiny'), f.1, op.19, spr.2, 141 ark.
10. CzDAGO Ukrayiny', f.1, op.22, spr.2, 202 ark.
11. CzDAGO Ukrayiny', f.1, op.22, spr.29, 86 ark.
12. CzDAGO Ukrayiny', f.1, op.22, spr.31, 31 ark.
13. CzDAGO Ukrayiny', f.1, op.22, spr.54, 11 ark.
14. CzDAGO Ukrayiny', f.62, op.1, spr.15, 134 ark.
15. CzDAGO Ukrayiny', f.62, op.1, spr.23, 159 ark.
16. CzDAGO Ukrayiny', f.62, op.1, spr.40, 231 ark.
17. CzDAGO Ukrayiny', f.62, op.1, spr.1276, 258 ark.
18. CzDAGO Ukrayiny', f.62, op.1, spr.1325, 263 ark.
19. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.1, 159 ark.
20. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.11, 253 ark.
21. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.13, 88 ark.
22. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.14, 97 ark.
23. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.18, 147 ark.
24. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.21, 87 ark.
25. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.23, 86 ark.
26. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.30, 229 ark.
27. CzDAGO Ukrayiny', f.66, op.1, spr.33, 237 ark.
28. CzDAGO Ukrayiny', f.166, op.2, spr.256, 213 ark.
29. CzDAGO Ukrayiny', f.166, op.2, spr.379, 85 ark.